

Een definitieve archeologische opgraving in een schuur aan 't Pad 4 te Niebert, gemeente Marum (Gr)

S.J. Tuinstra & N. van Malsen

ARC-Rapporten 2010-201

Groningen
2010
ISSN 1574-6887

Colofon

Een definitieve archeologische opgraving in een schuur aan 't Pad 4 te Niebert, gemeente Marum (Gr)

ARC-Rapporten 2010-201
ARC-Projectcode 2009/479

Tekst
S.J. Tuinstra & N. van Malssen
Afbeeldingen
S.J. Tuinstra
Redactie
N. van Malssen

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Groningen, 2010

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Projectgegevens

Projectnaam	Renovatie schuur 't Pad 4
Projectcode	2009/479
Archisonderzoeksmelding	36.453
Status	Definitief (10 december 2010)
Beheer en plaats van documentatie	Archaeological Research & Consultancy
Projectleider	S.J. Tuinstra
Contact	050-3687100, s.tuinstra@arcbv.nl
Opdrachtgever	Provincie Groningen, dr. H. Groenendijk
Contact	050-3164291
Bevoegd gezag	Provincie Groningen, dr. H. Groenendijk
Contact	050-3164291

Locatiegegevens

Toponiem	't Pad
Plaats	Niebert
Gemeente	Marum
Provincie	Groningen
Kaartblad	11F
RD-coördinaten	Centrumcoördinaat: 217.642 / 574.814
Oppervlakte	500 m ²

Beschrijving onderzoekslocatie

Geomorfologie	Dekzandvlakte (2M13)
Bodem	Laarpodzolgronden (lemig fijn zand)
Historische situatie	Nieuwetijdse bebouwing (boerderij)

Afbeelding 1. Topografische kaart van de onderzoekslocatie (binnen rode stip) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In opdracht van dr. H.A. Groenendijk (provinciaal archeoloog Groningen) heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een definitieve archeologische opgraving uitgevoerd op locatie 't Pad 4 te Niebert. De aanleiding voor dit onderzoek is dat bij de renovatie van het schuurgedeelte van een monumentale boerderij onder de vloer een fundering van kloostermoppen is aangetroffen. De eigenaar had de fundering vrijgelegd en deels al verwijderd, maar heeft op 5 augustus 2009 contact opgenomen met de provinciaal archeoloog. Deze heeft de locatie op 6 augustus 2009 bezocht en de aangetroffen toestand beschreven (zie voor een verslag van de bevindingen bijlage 1). Vervolgens is besloten dat de aanwezige archeologische resten/sporen dienen te worden gedocumenteerd door middel van een definitieve opgraving. Het onderzoek is uitgevoerd op 10 augustus 2009. De projectleiding was in handen van drs. S.J. Tuinstra. De veldtechniek werd verzorgd door drs. H.H. Bürmann. Het onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1).¹

1.2 Doel van het onderzoek

Het doel van een definitieve archeologische opgraving is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden. In het Programma van Eisen, dat is opgesteld door drs. C.G. Koopstra & drs. N. van Malssen (ARC bv), zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Algemeen

- 1 *Wat is de geologische/bodemkundige opbouw?*
- 2 *Hoe verhoudt de archeologie zich tot de geologie en de geomorfologie?*
- 3 *Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?*
- 4 *Is er een relatie te leggen tussen de archeologische vondsten en sporen?*
- 5 *Hoe zijn de aangetroffen vondsten, sporen en resten te dateren?*
- 6 *Waar bestaat de vloer uit en zijn er meerder vloerniveaus aanwezig?*
- 7 *Is er een patroon van verversingen van leefniveaus te herkennen?*
- 8 *Bevat de vloer (of vloeren) fosfaatresten?*

Bouwhistorie

- 9 *Is op basis van de positie van de resten vast te stellen of de resten onderdeel waren van een woondeel of staldeel?*

¹De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

- 10 *Wat zijn de steenmaten?*
- 11 *Betreft het hergebruikte of nieuwe stenen?*
- 12 *Wat is de aard van het metselverband?*
- 13 *Is de tienlaagsdikte vast te stellen?*
- 14 *Op welke wijze waren de muren gefundeerd?*
- 15 *Welk type mortel is gebruikt?*

1.3 Onderzoeksgeschiedenis

Zoals in paragraaf 1.1 is aangegeven, heeft de provinciaal archeoloog van Groningen op 6 augustus 2009 de onderzoekslocatie bezocht en van zijn bevindingen verslag uitgebracht. Dit verslag is integraal opgenomen in deze rapportage (bijlage 1).

1.4 Werkwijze

De fundamenten die zijn aangetroffen door de eigenaar zijn door ARC bv verder vrijgelegd en gedocumenteerd, voor zover als dit binnen de gestelde tijd van een halve dag kon geschieden. De werkwijze was zoals voorgeschreven in Programma van Eisen en/of Plan van Aanpak en conform de KNA 3.1.

2 Resultaten

De opgraving heeft plaatsgevonden binnen een voor herbouw afgebroken schuur, waarbij tijdens de herbouw oudere fundamenten zijn aangetroffen. Deze fundamenten zijn verder blootgelegd en gedocumenteerd.

2.1 Sporen en structuren

De aangetroffen fundamentresten bestonden deels uit een bakstenen restant van maximaal 5 lagen hoog en deels uit een uitbraaksleuf met puin. Het stenen fundament bestond uit een hoekstuk met een westelijk en noordelijk deel, waarbij de hoek ca. 80° bedroeg. De twee delen waren koud tegen elkaar aangezet, maar de constructiewijze van beide delen was nagenoeg gelijk. De bovenkant van beide fundamenten was anderhalf steens (ca. 45 cm breed), waarbij het westelijke georiënteerde deel nog drie trappen aan de noordzijde bevatte, waardoor de onderliggende breedte hier tweesteens was. Het fundament was in beide richtingen nog te volgen in de vorm van uitbraaksleuven: in noordelijk richting tot zeker 2,5 m en in westelijke richting tot ca. 2 m. De uitbraaksleuven liepen door in de profielen, waardoor de totale lengtes langer zullen zijn geweest. Het einde, of andere hoeken, in de funderingen zijn echter niet waargenomen. Het fundament was op de onderliggende donkerbruine zandlaag geplaatst. Deze zandlaag is waarschijnlijk het restant van de oorspronkelijke B-horizont van deze zandgronden.

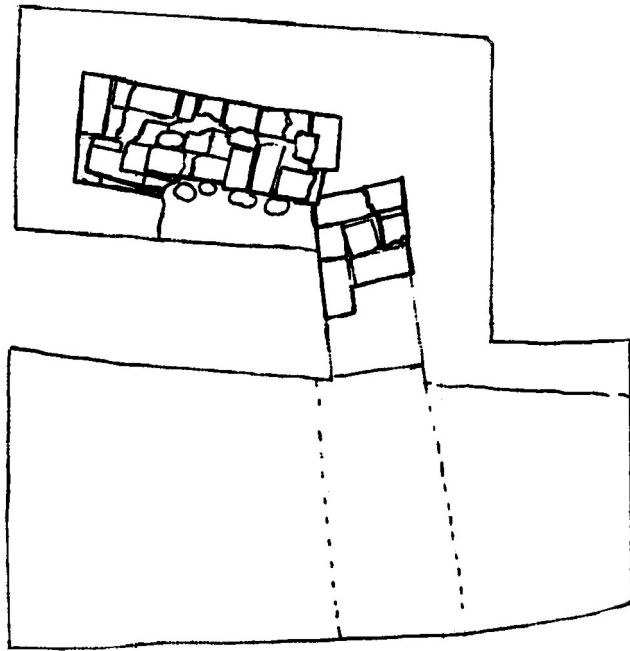
Het bakstenen deel bestond uit kloostermoppen, die bijna allemaal incompleet waren. Een herkenbaar metselverband was niet aanwezig; de stenen waren lukraak geplaatst en van diverse formaten. Aan de stenen zat hier en daar nog kalkmortel, maar het fundament was droog gestapeld en niet gemetseld. Dit alles wijst op hergebruik, waarbij de stenen van elders met aanhangende resten mortel zijn aangevoerd. Aan de zuid- en oostzijde van het fundament bevond zich een dik pakket aangestampte leem. Dit pakket vertoonde een vage gelaagdheid, met in ieder geval drie redelijk van elkaar te onderscheiden lagen. Het gaat hier om vloerrestanten. Aan de andere zijde van de het fundament bevond zich voornamelijk donkere zandige humeuze aarde. Ook werden enige veenrestanten aangetroffen, die bij de eerdere waarneming op 6 augustus 2010 ook al waren opgemerkt. Dit zijn sporen van het erf en oorspronkelijke grond dat zich om het pand heen heeft bevonden. Ook bevond zich hier nog een klein deel van een plaveisel van kloostermoppen, dat waarschijnlijk ook tot het erf heeft behoort.

2.2 Vondsten

Bij het fundament zijn geen vondsten aangetroffen. Wel zijn elders in de afgebroken schuur scherven gevonden van roodbakkend aardewerk, dat is te dateren in het begin van de Nieuwe Tijd: de 16e eeuw. Omdat het om losse vondsten gaat en het materiaal niet afkomstig is uit een duidelijke archeologische context is het materiaal afgestoten.

Afbeelding 2. Overzicht van het aangetroffen fundament.

Afbeelding 3. Tekening van de aangetroffen sporen.

Afbeelding 4. Detail minuutplan uit 1832, de pijl wijst op de aangetroffen binnenhoek van het pand.

3 Conclusies

Op basis van de resultaten van het onderzoek kunnen de onderzoeksvragen als volgt worden beantwoord:

Algemeen

1 *Wat is de geologische/bodemkundige opbouw?*

De gevonden restanten zijn op de oorspronkelijke zandgrond geplaatst, waarbij waarschijnlijk de aanwezige bouwvoor werd verwijderd tot aan de eerste stevige zandlaag, de B-horizont.

2 *Hoe verhoudt de archeologie zich tot de geologie en de geomorfologie?*

Zie boven, maar deze vraag is door de zeer beperkte omvang van de opgraving niet goed te beantwoorden.

3 *Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?*

De gevonden sporen behoren tot een structuur – een voorloper van de huidige boerderij – en behoort waarschijnlijk tot het pand dat op de minuutplan van 1832 staat aangegeven. Als de ligging en oriëntatie van het gevonden restant vergeleken wordt met deze minuut, dan is het zeer waarschijnlijk dat het aangetroffen fundament de noordwestelijke binnenhoek van dit pand betreft. Analoog met nog bestaande boerderijen zal zich in het oostwest-lopende gedeelte een staldeur hebben bevonden. De gevonden verharding voor dit gedeelte wijst hier ook op, aangezien het wenselijk is bij een zone van intensief gebruik, zoals een ingang, een stevige ondergrond te hebben. De aanleg van de fundering is in eerste instantie slordig geweest gezien de hoek van ca. 80°, alhoewel dit bij de verdere opbouw weer deels gecorrigeerd kan zijn. De hoek op het minuutplan is ongeveer 90°. De restanten zijn zeer beperkt van omvang en van matige kwaliteit. Het grootste gedeelte van de oorspronkelijke structuur is waarschijnlijk uitgebroken bij de bouw en gebruik van de huidige boerderij.

4 *Is er een relatie te leggen tussen de archeologische vondsten en sporen?*

Er is geen directe relatie tussen de vondsten en de sporen. De aangetroffen scherven zijn (mogelijk) te relateren aan de gevonden leemvloer.

5 *Hoe zijn de aangetroffen vondsten, sporen en resten te dateren?*

Gezien het vondstmateriaal dat in de directe omgeving, maar buiten een duidelijke archeologische context, is aangetroffen en het hergebruik van middeleeuwse bouwmaterialen, mag verondersteld worden dat het hier om een structuur gaat uit de Nieuwe Tijd, mogelijk uit de 16e eeuw. Dit pand heeft tot 1851 bestaan en zal gedurende de bewoningstijd in ieder geval regelmatig onderhouden en aangepast zijn. De verschillende vloerniveaus en de aanleg van plaveisel op het erf zijn hier een aanwijzing voor. Dit is in overeenstemming met eerdere waarnemingen zoals gedaan door dr. H.A. Groenendijk, de provinciaal archeoloog van Groningen. Misschien dat de stenen afkomstig zijn van een middeleeuws steenhuis, dat elders op het terrein heeft bestaan, maar dat kan op basis van de huidige stand van zaken alleen maar als

mogelijkheid geopperd worden. Een eerder door de provinciaal archeoloog aangetroffen kogelpotscherf versterkt dit vermoeden.

- 6 *Waar bestaat de vloer uit en zijn er meerder vloerniveaus aanwezig?*
De vloer bestaat uit aangestampte leem; er zijn in ieder geval drie opeenvolgende vloeren waargenomen.
- 7 *Is er een patroon van verversingen van leefniveaus te herkennen?*
Er is geen daterend materiaal in de vloeren gevonden en een patroon is niet herkenbaar, maar de vloer zal regelmatig zijn ververst.
- 8 *Bevat de vloer (of vloeren) fosfaatresten?*
De waargenomen vloer bevat geen duidelijke fosfaatresten.

Bouwhistorie

- 9 *Is op basis van de positie van de resten vast te stellen of de resten onderdeel waren van een woondeel of staldeel?*
De aangetroffen resten liggen op de overgang van het stalgedeelte naar het woongedeelte, zie ook de minuutplan.
- 10 *Wat zijn de steenmaten?*
De enkele aangetroffen hele kloostermoppen hadden maten van $31 \times 15 \times 8,5$ cm, $30 \times 14 \times 8$ cm en $29 \times 14 \times 8$ cm.
- 11 *Betreft het hergebruikte of nieuwe stenen?*
Het betreft hier hergebruikte stenen.
- 12 *Wat is de aard van het metselverband?*
Er kon geen metselverband worden vastgesteld, omdat de opeenstapeling van de stenen willekeurig was.
- 13 *Is de tienlaagsdikte vast te stellen?*
Er is geen tienlaagsdikte vast te stellen.
- 14 *Op welke wijze waren de muren gefundeerd?*
De muren zijn op het vaste onderliggende zand gefundeerd.
- 15 *Welk type mortel is gebruikt?*
Bij de aangetroffen fundamentrestanten is geen mortel gebruikt.

4 Samenvatting

Tijdens een waarneming door dr. H.A. Groenendijk (provinciaal archeoloog van Groningen; 6 augustus 2009) en eendaagse archeologische opgraving uitgevoerd door ARC bv (10 augustus 2009) zijn in een (deels) gesloopte schuur aan 't Pad te Niebert funderingsresten aangetroffen. Deze resten bestaan uit hergebruikte middeleeuwse kloostermoppen, die zonder verband gestapeld zijn. Verder zijn verschillende niveaus van een lemen vloer aangetroffen, alsmede delen van een verhard erf. Binnen de contouren van de schuur is aardewerk uit de Nieuwe Tijd aangetroffen, dat niet in context lag en daardoor weinig tot geen archeologische waarde heeft. De ligging van het aangetroffen fundament is vergeleken met een kadastrale minuut van de onderzoekslocatie uit het begin van de 19e eeuw. De ligging komt vrijwel overeen met het betreffende deel op deze minuut. Het is aannemelijk dat de aangetroffen resten afkomstig zijn van een boerderij die in het midden van de 19e eeuw is afgebroken. Deze afgebroken boerderij dateert mogelijk uit de 16e eeuw.

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). 4e, geheel herziene druk.

Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.

Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.

Bijlage 1 Waarneming kloostermopfundering bij renovatie boerderij Niebert

H.A. Groenendijk

Op 5 augustus 2009 een telefoontje ontvangen van de heer Jan Wiertsema, t Pad 4 te Niebert, dat hij bij de renovatie van het schuurgedeelte van zijn monumentale boerderij onder de vloer een fundering van kloostermoppen heeft aangetroffen. Hij heeft de fundering vrijgelegd en deels al verwijderd maar vraagt nu om een oordeel, in het vermoeden dat het een steenhuis betreft. Zijn boerderij bevindt zich op een steenworp afstand van het Iwema steenhuis. Er wordt beweerd dat omstreeks 1600 al een boerderij op zijn erf stond. De huidige boerderij dateert uit 1851.

Op 6 augustus 2009 poolshoogte wezen nemen. Het schuurgedeelte is grotendeels onttakeld, alleen de gebintstellen en een zijmuur staan nog overeind. Achter in de schuur, aan de zuidzijde van de boerderij die met de kopgevel naar de hoofdweg staat, is de vloer opengebrouwen om de mestgroep te verwijderen. Bij die actie kwam de bewuste fundering bloot. Zichtbaar zijn twee bijna haaks op elkaar staande, korte muurstukken van nog vijf steenlagen. De grond eromheen is netjes uitgegraven, zodat het muurwerk vrij ligt en sleuven zijn ontstaan vanaf de oude deelvloer tot aan het onderliggende dekzand (ca. 30-40 cm diep). Een potscherf afkomstig uit de grond pal naast het muurwerk is van laatmiddeleeuwse kogelpotmakelij (randscherf van een kom, granietgruisverschraald, XII/XIII).

Wanden van de sleuven wat opgeschaafd; het muurwerk zelf is al redelijk schoon. De fundering, geheel opgezet uit kloostermoppen, staat op het vaste (dek)zand en is vol gemetseld (geen kistwerk). Direct op het dekzand is de vleilaag van het oost-west verlopende bouwdeel tweesteens; de muur verjongt zich in drie trappen tot anderhalfsteens. Dat levert op de vierde steenlaag een breedte van 48 cm op, bij een lengte van ongeveer driekwart meter. Een dergelijke geringe muurdikte volstaat niet voor een steenhuis, hoewel de gebruikte steen zonder twijfel laatmiddeleeuws is. Van reeds gerooide stenen de volgende maten genomen (lxbxd): 28×14×8 cm; 30×14×8 cm; 31×15×8,5 cm; 30×14×8 cm; 27×13×27,5 cm; 29×14×8 cm. Noch in het muurwerk, noch tussen de gerooide stenen zijn jongere exemplaren gezien. Toch betekent deze laatmiddeleeuwse baksteen nog geen gelijktijdige datering van het muurwerk. De verbrede muurvoet vertoont zich merkwaardigerwijs alleen aan de zuid- en westkant van het O-W gerichte muurstuk. Aan de noordzijde ontbreekt die. De reden kan zo snel niet bedacht worden.

Het muurstuk dat bijna haaks op de hiervoor beschreven fundering verloopt, staat er koud tegenaan, vertoont geen muurvoet en is eveneens 48 cm breed. Toch moeten beide muurdelen verband met elkaar houden, want een der stenen van het ene deel rust met de punt op een steen van het andere deel. Dit N-Z verlopende bouwdeel, door de mestgroep doorbroken en gedeeltelijk door Wiertsema verwijderd, lijkt ten zuiden van de groep een voortzetting te hebben gehad; in de (niet schoongemaakte) wand lijkt namelijk een uitbraaksleuf zichtbaar in het verlengde van het bewaarde muurstuk, wat de muurlengte hier op minimaal 2,5 m zou brengen. Hier moet nog een en ander worden schoongemaakt. Hoe zich het N-Z verlopende muurstuk precies verhoudt tot het O-W verlopende muurstuk, kan hier niet worden

opgehelderd.

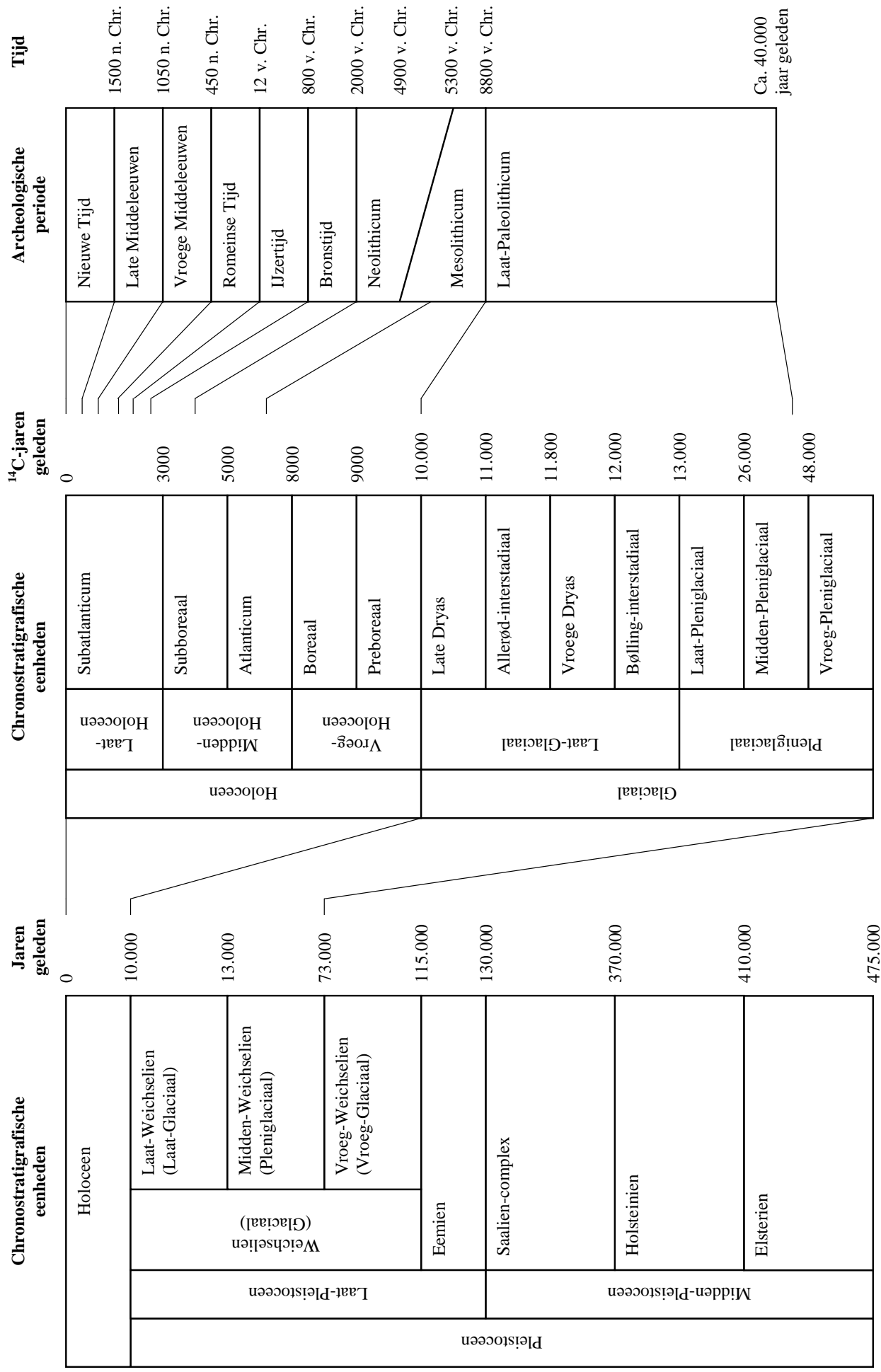
De wanden van Wiertsemas zoeksleuven geven belangrijke aanvullende informatie. Zichtbaar is dat de zandrug van Niebert op deze hoogte (bovenste zuidflank) ten tijde van de bouw van de fundering nog met hoogveen bedekt was. Plaatselijk zit nog vast hoogveen (oostzijde, matig sterk veraard, dikte nog maximaal 25 cm) of verwerkt veen (westzijde, geheel veraard, met baksteen- en leemspikkels doorzet). Het bovenste pakket aan de westzijde bestaat uit veen met veel bouwpuin; hieruit is de enige potscherf afkomstig. Aan de noordzijde is alle veen weggegraven en vervangen door zand met brokken leem erin. Hier heeft men kennelijk een stevige (lemen) vloer gelegd. Bedacht moet worden dat de sporen dieper liggen dan het toenmalige maaiveld; door veenklink en oxidatie zijn de pakketten gecomprimeerd en door latere ophoging aan het zicht onttrokken. Ten westen van het muurwerk ligt bovenop het zand-leempakket een stenen vloertje, bestaande uit gebroken kloostermoppen, op hun vlakke kant gevleid. Dit straatje correspondeert met de insteek van de lemen vloer in het wandprofiel.

Het vaste veen aan de oostzijde kon zo goed bewaard blijven omdat de top wordt afgesloten door een leemlaag van enkele centimeters dik. Deze leemlaag is doorsneden door de eerder genoemde vloer en dus ouder. Deze leemlaag vertegenwoordigt eveneens een vloer, maar dan van een bouwfase die vermoedelijk correspondeert met de steenfundering. Gelet op het verloop van de N-Z muur zou deze leemlaag in het binnenste van de oudste stenen boerderij kunnen hebben gelegen; de muurpendant zou zich dan oostelijk hieraan parallel moeten bevinden. Omdat alle muurwerk is vrij gegraven, is nergens de insteek van een bouwsleuf te zien. Maar kennelijk werd eerst alle veen verwijderd, alvorens men de fundering, zonder slempzand, op de vaste ondergrond bouwde.

Samenvattend lijken zich drie bouwfases op deze boerderijplaats af te tekenen. Afgezien van de potscherf die al op bewoning in de 12e of 13e eeuw duidt, vormt de kloostermopfundering de eerste versteningsfase. Een datering is met de huidige gegevens niet goed mogelijk (tussen Late Middeleeuwen en 16e eeuw?). Een relatie met het Iwema steenhuis, een of twee opstrekken verder oostwaarts, ligt niet voor de hand. Tot een latere bouwfase behoort de lemen vloer die ten noorden op dit bouwdeel aansluit en zich hierop oriënteert. Hierbij behoort wellicht ook het kloostermopstraatje en de vijf meter verder naar het noorden gelegen intacte welput, opgezet in gele steentjes (18e eeuw?). De gebintstellen tenslotte horen bij de boerderij die hier in 1851 is neergezet.

Met de heer en mevrouw Wiertsema afgesproken dat ze niet verder graven en dat de sporen eerst door een archeologisch bedrijf gedocumenteerd zullen worden. In het kader van de bouwplannen kan de fundering waarschijnlijk niet behouden blijven. Rapporteur zal een archeologisch bedrijf inschakelen en de RCE op de hoogte stellen van de waarneming; de boerderij is een bouwkundig monument.

H.A. Groenendijk, 6 augustus 2009

Bijlage 2. Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.